

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1918 – 1939 рр.)

6. Пиллер О. *Итоги женского образования в России и его задачи* / О. Пиллер. – СПб.: Тип. Тренке и Фюсно, 1888. – 239 с.

7. Семенов Д. *Епархиальные женские училища за первое 50-летие их существования* / Д. Семенов // *Русская школа*. – 1893. – № 9, 10. – С. 26 – 37.

8. Семенов Д. *Епархиальные женские училища за первое 50-летие их существования* / Д. Семенов // *Русская школа*. – 1893. – № 11. – С. 29 – 48.

9. Семенов Д. *Епархиальные женские училища за первое 50-летие их существования* / Д. Семенов // *Русская школа*. – 1893. – № 12. – С. 12 – 17.

10. Фальборк Г., Чарнолуцкий В. *Пастельная книга по народному образованию: законы, распоряжения, правила, инструкции, сведения и приказы по школьному и внешкольному образованию народа: В 3-х т.* / Г. Фальборк, В. Чарнолуцкий. – СПб.: Изд. тов. “Знание”, тип.-лит. Б.М. Вольфа, 1901. – Т. 2. – 1538 с.

11. *Путешествие Антиохийского патриарха Макария в Россию в половине XVII века, описанное его сыном, архидиаконом Павлом Аллепским.* Перев. с араб. Г. Муркоса. – Вып. 2. (От Днестра до Москвы). – М.: Университетская типография, 1897. – 202 с.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2012

УДК 94 (477)

Іванна Лучаківська, кандидат історичних наук доцент кафедри правознавства, соціології та політології
Ігор Павлів, старший викладач кафедри теорії та методики фізичного виховання і оздоровчих технологій
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У МІЖВОЄННІЙ ПОЛЬЩІ (1918 – 1939 рр.)

У статті розглядаються нормативно-правові умови розвитку української школи у міжвоєнній Польщі через висвітлення змісту законодавчих актів та адміністративних розпоряджень. Особливу увагу звернуто на введення “закону Грабського” та процес “нормалізації” 1990-х рр.

Ключові слова: українське шкільництво, міжвоєнна Польща, “закон Грабського”, “нормалізація”.
Літ. 27.

Іванна Лучаківська, кандидат історических наук, доцент кафедри правоведення, соціології і політології
Ігорь Павлов, старший преподаватель кафедри теорії і методики фізического воститання
і оздоровительных технологий
Дрогобычского государственного педагогического университета
имени Ивана Франко

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОГО ШКОЛЬНИЧЕСТВА В МЕЖВОЕННОЙ ПОЛЬШЕ (1918 – 1939 ГГ.)

В статье рассматриваются нормативно-правовые условия развития украинской школы в довоенной Польше через освещение содержания законодательных и административных распоряжений. Особое внимание обращено на введение “закона Грабского” и процесс “нормализации” 1990-х гг.

Ключевые слова: украинское школьничество, межвоенная Польша, “закон Грабского”, “нормализация”.

Ivanna Luchakivska, Ph. D. (History), Docent of Jurisprudence, Sociology and Political Science Department
Ihor Pavliv, Senior Lecturer of Theory and Methods of Physical Training and Health Technologies Department
Drohobych State Pedagogical University by I. Franko

STANDARD AND LEGAL PRINCIPLES UKRAINIAN SCHOOLING DEVELOPMENT IN POLAND IN INTERWAR PERIOD (1918 – 1939)

In the article considered standard and legal conditions of Ukrainian schooling development in Poland in interwar period through baring the contain legislative acts and administrative orders. Special attention was paid on introduction of “Law of Hrabovsky” and the process of “normalization” in 1990th.

Keywords: Ukrainian schooling, Poland in interwar period, “Law of Hrabovsky”, “normalization”.

Постанова проблеми та аналіз актуальних досліджень. У сучасній історіографії з’явилися дослідження, присвячені українському національно-визвольному руху міжвоєнної Польщі, а в його контексті і

засадам розвитку української національної школи, історія якої розглядається як вагомий чинник національної консолідації українців. У руслі вивчення національної школи означеного періоду можна виділити українські загально історичні

праці (С. Кульчицький, С. Макарчук, Б. Зайцев та ін.), дослідження, присвячені безпосередньо вивченню освітніх процесів (О. Вацеба, Б. Ступарик та ін.), а також роботи істориків права (В. Кульчицький, О. Турчак та ін.). Сучасна історіографія досить детально вивчає зарубіжний досвід дослідників міжвоєнного часу, передовсім польських однак у контексті з'ясування нормативно-правових засад діяльності українського шкільництва міжвоєнної Польщі, проблема у такому контексті поставлена вперше.

Метою статті є висвітлення законодавчих та адміністративних актів, які регулювали розвиток українського шкільництва в умовах Польської держави.

Виклад основного матеріалу. Міжвоєнна Польща була багатонаціональною та полікультурною державою, урядова політика якої щодо національних меншин визначалася гострими суперечностями, бо дуже часто інтереси держави були відмінними від прагнень різних національних груп. Українські політичні сили, наприклад, розглядали польську державу на початку 1910-х рр. як тимчасового адміністратора Східної Галичини, територія якої була втрачена українцями в результаті поразки у польсько-українській війні 1918 – 1919 рр.

Правове становище національних меншин у новоутвореній польській державі регулювалося як державними законодавчими актами, так і міжнародними нормативними документами. На національному рівні це були меншини, які регулювали внутрішні положення (конституція, закони, постанови). Під впливом західних держав Польща прийняла Договір про захист меншини та підписала міждержавні договори: Женевську конвенцію щодо Верхньої Сілезії, травень 1922 р. (врегулювала питання щодо німецької національної меншини); Ризький мирний договір, березень 1921 р. (погодження національних питань щодо білорусів, росіян, українців). Національне питання на міждержавному рівні регулювання передовсім Малим Версальським договором (підписаний 28 червня 1919 р.). На державному рівні він був ратифікований польським сеймом 31 липня 1919 р.

Українці були найбільш чисельною національною меншиною у міжвоєнній Польщі. Навіть за даними офіційної польської статистики загальне число етнічних українців становило майже 5 млн осіб, що складало 15,3% усього населення держави [8, 376]. (офіційним терміном для означення українського населення в державі був – “русини”, “русин”, “русинка” – І.Л., І.П.). Основний масив українського населення проживав у таких воєводствах: Люблінське,

Волинське, Поліське, Львівське, Станіславівське, Тернопільське і Краківське [2, 12]. У деяких воєводствах, зокрема, Волинському, Тернопільському та Станіславівському українці склали більшість [3, 12].

У перший період існування незалежної польської держави питання національних меншин розглядалися, в основному, з огляду на їхнє значення у міжнародному форматі. Водночас зусилля польської влади були спрямовані на інтеграцію національних районів з рештою країни. У Галичині, наприклад, не чекаючи остаточного рішення Ради Послів щодо українського питання в краї, польська влада у 1921 р. провела перепис населення, запровадила адміністративну реформу, утворивши воєводства, а в 1922 р. здійснила вибори до Сейму та Сенату. Такі заходи польської адміністрації мали продемонструвати перед державами Версальської системи, з одного боку, розв'язання Польщею національної проблеми у Галичині, а з іншого – її здатністю до ефективного управління цією територією.

Хоча національні меншини формально були під охороною міжнародних договорів та внутрішніх законів, у яких гарантувалося право закладання власним коштом шкіл, добродійних організацій тощо, а в місцевостях, де значна частина мешканців розмовляє не польською мовою, – навчання рідною мовою в державних школах, політика держави щодо українців лише в перші роки була такою, щоб в очах міжнародної громадськості створювати враження ніби для них створено всі умови для вільного національного розвитку, в т.ч. і шкільництва [24, 173].

17 березня 1921 р. ухвалена концепція Польщі, низка статей якої гарантувала національним меншинам право на освіту рідною мовою, створення національно-культурних товариств, а також збереження самобутності й самосвідомості. Однак конституційні норми залишалися політичними деклараціями, які не були впроваджені у життя. Кореспондент української газети “Діло” з цього приводу зауважував: “Обіцянки про надання українцям права відкривати приватні середні школи при додержанні умов, зазначених в конституції, фактично обертаються у глум і насмішку...” [17, 1]. Українська громадськість вимагає виконання статей 109, 110 та 113 Березневої конституції Польщі, які декларували широке самоуправління у мовному та національно-культурному житті українців, а також національних меншин загалом.

Рішення Ради держав Антанти від 14 березня 1923 р. про приєднання Східної Галичини до Польської держави прискорило колонізацію українських освітніх закладів. Обіжник львівської

шкільної курії від 30 жовтня 1923 р. констатував: “Всі школи як публічні, так і приватні на території Речіпосполитої є в тіснішій значінні цього слова польськими школами. Про інші школи, не відповідачі ідеї польської державности в польській державі, не може бути й мови” [10, 4].

Державна програма прем'єр-міністра В. Сікорського стосовно українців, яка була представлена на засіданні уряду 26 березня 1923 р., спрямовувалася на стабілізацію відносин на східному кордоні за рахунок злиття населення цих земель для “тривалої фіксації з батьківщиною” [7, 23].

Урядова позиція щодо розвитку шкільництва іншою мовою, ніж польська, зводилася до тези, що та інша не повинна завдавати шкоди польській школі [7, 24].

Навесні 1924 р. уряд створив комісію експертів, яка підготувала законопроекти про використання мови та організацію освіти на східних територіях. У березні 1925 р., створено відділ політичного комітету Ради міністрів для справ східних воєводств і національних меншин, який виконував консультативну роль [7, 25]. В українському суспільстві зміцнювалися тенденції до примирення, проте його політично активна частина виступала проти постулатів В. Сікорського, який 8 липня 1924 р. на засіданні Політичного комітету Ради міністрів вимагав задовольнити прохання воєвод “мати право переселяти населення, яке сприяє утворенню бандитських угруповань” [7, 24]. Після травневого перевороту 1926 р. питання державної політики щодо національних меншин знову розглядалася Радою міністрів. Було встановлено, що національна асиміляція неможлива, а тому основною метою держави мала стати асиміляція державна [1, 19]. Тоді ж було оголошено про перегляд законів про школу з 1924 р. (скасування шкільного плебісциту та ін.). Однак згодом це виявилось фікцією.

Особливо складною була ситуація з українськими школами на Лемківщині, Холмщині, Підляшші. Після закінчення Першої світової війни “... шкільні приміщення і без того нужденні, були вкрай запущені, наочних посібників ні підручників не було зовсім ... не було і навчальних планів ні програм для шкіл з українською мовою навчання...” [15, 54]. Водночас до краю прибули зі Східної Галичини вчителі-українці, що дещо пожвавило освітній рух в регіоні. Зокрема, згідно з офіційною статистикою, у середині 1918 р. на Холмщині існувало 188 шкіл у Холмському повіті, 163 – Грубешівському, 131 – Томашівському, 79 – Замістському, 75 – Володавському, 70 – Нільському, 41 – Константинівському [6, 148].

Однак з 9 лютого 1919 р. поляки ліквідували Молодь і ринок №1 (96), 2013

Комісаріат народної освіти Холмської губернії, створений Центральною Радою у березні 1918 р. Після укладання Варшавського договору 1920 р. між УНР і Польщею та Ризького мирного договору 1921 р. між радянськими республіками і польським урядом, територія Холмщини, Підляшшя і Полісся увійшла до складу польської держави, що відкрило шлях до широкомасштабної колонізації місцевого українського населення. Уже впродовж 1919 – 1921 рр. польський уряд ліквідував на етнічних українських землях (Холмщина, Надсяння, Лемківщина та ін. території) 25% українських шкіл у порівнянні із передвоєнними роками [25, 1].

Диспропорція між чисельністю польських і українських шкіл вела, з одного боку, до колонізації системи освіти, а з іншого – до погіршення якості навчання в українських школах. “Наука зводилася до забавки, до крикливих польських маніфестацій...”, констатували сучасники [25, 1]. Мало того з українських дітей, закінчивши українську школу, могли продовжити навчання у фаховій або вищій школі. Упродовж 1922 – початку 1923 рр. тільки на Холмщині звільнено майже 200 українських вчителів [18, 1]. Їхнє місце зайняли учителі-поляки, які підтримували посаду “без всяких формальностей” [18, 1].

Подібна ситуація склалася на Лемківщині, яка входила до Краківського шкільного округу. Якщо у 1911 – 1912 навчальному році в окрузі функціонувало 76 українських шкіл і 1470 – польських, у 1921 – 1922 рр. їхня кількість зросла до 79, а польських – до 1958 [11, 3].

31 липня 1924 р. польський сейм прийняв “Закон про деякі положення в організації шкільництва”, який фактично узаконив ліквідацію іншомовних шкіл. Згідно з цим нормативно-правовим актом, який не поширювався на територію Лемківщини, Холмщини і Підляшшя [14, 1], у державних школах, на територіях, де проживало 25% непольського населення, батьки, за умов наявності в шкільній окрузі 40-а дітей шкільного віку, могли отримати освіту рідною мовою [22, 3]. Водночас закон позбавляв українців права організації народних шкіл.

Закон також передбачав утворення у Східній Галичині т. зв. “спільних шкіл” для “згідного співжиття людности національно мішаних земель...” [20, 1].

У статті 4 вказувалося: “В загальних школах 1, 2 і 3-класових – як приватних, так і державних – з непольською мовою навчання є обов'язкова наука польської мови, яка заповнює знання її для практичних цілей у знанні й письмі. У загальних школах 4, 5, 6, і 7-класових як приватних, так і державних – з непольською мовою навчання

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОГО ШКІЛЬНИЦТВА У МІЖВОСННІЙ ПОЛЬЩІ (1918 – 1939 рр.)

мається вести обов'язково по-польськи науку польської мови, польської історії і науки про сучасну Польщу..." [9, 3].

Дискримінаційною щодо українського населення регіону була також стаття 6, яка передбачала об'єднання в окремих місцевостях польських та українських шкіл в одну спільну двомовну. Після об'єднання шкіл передбачалося, що українською мовою викладатиметься релігія (для греко-католиків та православних), латинська та українська мови, малювання та фізкультура (15 год. / тиждень), натомість польською – релігія (для римо-католиків), польська мова, історія, географія, математика і природа (17 год. / тиждень). Газета "Діло" з приводу такого поділу годин зазначала: "На українську мову (крім хіба що самої української мови), припадають самі мертві предмети, які мають підрядне значіння в формуванні світогляду учня" [21, 1].

Після ухвалення закону про освіту від 31 липня 1924 р. утраквізм став головною освітньою доктриною польських урядів. В утраквістичних школах польська мова поступово почала домінувати, оскільки нею викладали арифметику, геометрію, всесвітню історію та історію Польщі [23, 4].

У доповненнях до освітнього закону, виданих на початку 1925 р., вимагалось від батьків дітей шкільного віку письмового підтвердження їх бажання на отримання освіти рідною мовою. Відповідні документи польська влада змушувала батьків подавати до місцевих війтів або ж нотаріусів, які чинили всілякі можливі перепони на шляху до реєстрації заяв. Найпоширенішим способом у відмові від реєстрації заяв залишилася вимога "метрикального витягу для доказу, що селянин має дітей шкільного віку" [16, 1].

Крім того, місцеві шкільні інспектори наполягали, щоб селяни приносили заяви особисто, а отже, відмовляли колективним зверненням цілих громад. Зловживання місцевих чиновників викликало хвилю обурення українців.

Шкільний плебісцит, здійснений владою 1925 р., підтвердив колонізаційні наміри польського уряду у сфері освіти українського населення. Крім того, "Закон Грабського" суттєво ускладнив польсько-українські відносини. У листі до міністра освіти керівник кураторії Львівського шкільного округу писав: "Постійне перебування в атмосфері мовної боротьби матиме негативний моральний вплив на учнів, несприятиме громадянському вихованню" [13].

Водночас ситуація з національним шкільництвом на українських етнічних землях погіршувалася. Упродовж 1924 – 1925 рр. українських шкіл стало на 303 менше [14, 1]. У 1925 – 1926 рр. було

полонізовано 2065 українських шкіл [9, 1]. Ця тенденція продовжувалася і в наступні роки. У 1926 – 1927 рр. кількість українських шкіл зменшилася до 925, а у 1925 – 1928 рр. на українських етнічних землях нараховувалося 774 українські школи. Водночас у 1929 – 1930 рр. польських утраквістичних шкіл залишилося практично без змін – 1794 [9, 1].

Польська влада здійснювала також заходи, спрямовані на зменшення українського громадського впливу на школи. Уже на початку 1920-х рр. шкільні ради позбавляються права добирати вчителів, їх призначає шкільна польська адміністрація, а в 1933 р. всі шкільні ради були повністю скасовані [12, 204].

Антиукраїнськими за змістом були також законопроекти "Про шкільний устрій" та "Про приватні школи і наукові та виховні заклади" (лютий – березень 1931 р.), винесені на розгляд польського сейму. Перший передбачав скасування двох перших класів гімназії і поділ середньої школи на чотирикласну гімназію і двокласний ліцей. За умови ухвалення законопроекту тільки закінчення початкової школи другого ступеня (6 класів) давало право вступу до гімназії. Це ускладнювало доступ до середньої освіти дітям українських селян – українці не мали жодної шестикласної державної школи, а тільки три семикласні у Львові, Перемишлі і Коломиї. Право вступу до вищих навчальних закладів давало закінчення ліцеїв, яких українці теж не мали.

У 1932 р. польська влада провела новий освітній плебісцит. За його результатами батьки 400 тис. українських дітей зібрали 300 тис. декларацій (утричі більше ніж у 1925 р.) з вимогою навчати дітей школах рідною мовою. У підсумку, незважаючи на корисність для українців результату плебісциту, близько 500 українських шкіл були перетворені на утраквістичні, що майже на 20% погіршило стан українського шкільництва [4, 659].

Ще одним кроком влади, який унеможливив навчання українською мовою, стало переведення навчання школярів на діалекти. У 1932 р. на педагогічній конференції шкільних інспекторів у Новому Сончі ухвалено рішення вести в лемківських школах лемківський діалект: "лемківський діалект більш зближений до польської мови і є нічим іншим, як лиш діалектом польської мови" [19, 1].

Ще одним кроком польської влади у руйнуванні українського шкільництва на Лемківщині стало переселення у 1930 – 1932 рр. українських вчителів з Новосандецького повіту у центральну, т. зв. "корінну" Польщу, а їхнє місце зайняли вчителі-

поляки. У 1933 р. було виселено українських вчителів з Горлицького і Ясельського повітів [19, 1].

Водночас на Лемківщині залишили вчителів-москвофілів, які “задекларували вірність партії Пілсудського і погодилися працювати з колонізаторами” [15, 55].

Польський дослідник І. Маєрсберг зауважив, що у 1934 – 1938 рр. “тривав процес кількісного зростання утравквістичних шкіл при одночасній стагнації чисельності українських шкіл” [5, 20]. Ситуація з українським шкільництвом на етнічних українських землях Холмщини, Лемківщини, Надсяння залишилася надалі критичною.

Поляки нівелювали роль “окремих представників української інтелігенції, у розбудові національного життя на Лемківщині, Холмщині і Надсянні, створюючи польські організації: Товариство розвитку східних земель (1933), Товариство приятелів Гуцульщини (1933), Союз гірських земель (1938), Комітет наукових дослідників гірських земель (1938) [16, 195].

“Нормалізація” польсько-українських відносин, що розпочалася у 1935 р., не принесла для українцям бажаних змін в освітній сфері. Полонізаційними намірами був зумовлений черговий шкільний плебісцит (1937). У наступному 1938 р. був підготовлений і виданий проект розпорядження міністерства освіти “У справі виконання закону від 31.07.1924 р. та змін деяких постанов в організації шкільництва”, узгоджений із міністерством внутрішніх справ. Згідно з цим документом зміна навчання у наявних школах може бути проведена тільки з початком нового навчального року і розповсюджується винятково на перший клас. Параграф 12 передбачав можливість зміни мови з ініціативи кураторії, якщо чиновними побачать, що мова у школі не відповідає мовному стану в певній місцевості [27].

Висновок. Отже, здійснення колонізації українських шкіл у міжвоєнній Польщі проходило шляхом таких заходів: 1) запровадження “закону Грабського” та інших адміністративних розпоряджень, які обмежували розвиток українського шкільництва; поширення “утравквістичних” шкіл шляхом закриття українських; усі шкільні документи (акти, каталоги, протоколи, печатки) повинні були вестися польською мовою; 2) у процесі навчання використовували польські підручники та навчальні плани; 3) усували з посад та переслідували прогресивних вчителів-українців.

1. Chojnowski A. *Koncepcja polityki narodowościowej żydowpolskich w latach 1921 – 1939.* – Wrocław, 1979. – S. 19.

2. Feliński M. *Ukraińcy w Polsce odrodzoanej / M. Feliński.* – Warszawa, 1931. – S. 12.

3. *Rocznik Statystyki RP.* – Warszawa, 1923. – S. 12.

4. *Sprawy Narodowościowe.* – 1932. – S. 659.

5. *Statystyka szkolnictwa.* – 1937 – 1938. – Warszawa, 1938. – S. 20.

6. Syzyk M. *Ukraińcy w Polsce 1918 – 1939. Oświata i szkolnictwo / M. Syzyk.* – Wrocław, 1996. – S. 148.

7. Torzecki R. *Kwestia ukraińska w Polsce w latach 1923 – 1929.* – Kraków: Wyd-wo Literackie, 1989. – S. 23.

8. Żarmowski J. *Spoleczenstwo Drugiej Rzeczypospolitej / J. Żarmowski.* – Warszawa: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1973. – S. 376.

9. Білянс українського шкільництва під Польщею / Діло. – 1930. – 17 жовт. – С. 1.

10. Герасимович І. Збройна і культурна війна: статистика шкільництва / І. Герасимович. – Львів, 1925. – С. 4.

11. Герасимович І. Збройна і культурна війна: статистика шкільництва / І. Герасимович // Діло. – 1924. – 21 жовт. – С. 3.

12. Грицюк Ф. Політика польської влади щодо українського шкільництва в міжвоєнний період / Ф. Грицюк // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 204.

13. ДАІФО, ф. 2, оп. 1, спр. 369, арк. 113.

14. За українську школу під Польщею // Діло. – 1918. – 22 берез. – С. 1.

15. Костаревич О. Шкільництво на Лемківщині / О. Костаревич // Лемківський календар на 2004 р. – 2003. – С. 55.

16. Лемківщина. Земля – люди – історія – культура. Т. 1. – Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто, 1988. – С. 195.

17. Ліквідація українського шкільництва // Діло. – 1923. – 18 верес. – С. 1.

18. Недоля українського шкільництва // Діло. – 1923. – 5 трав. – С. 1.

19. Нова Зоря. – 1933. – 24 верес. – С. 1.

20. “Нова ера” в шкільництві // Діло. – 1925. – 28 серпня. – С. 1.

21. “Нова ера” в шкільництві // Діло. – 1925. – 30 серпня. – С. 1.

22. Оборона українського шкільництва й учительства // Діло. – 1924. – 15 листоп. – С. 3.

23. Про нас і нашу школу // Народний Вісник. – 1927. – 10 листоп. – С. 4.

24. Ступарик Б. Польсько-українські відносини в освітній сфері у міжвоєнну добу / Б. Ступарик // Українсько-польські відносини в Галичині у XX ст.: матеріали між нар. наук.-практ. конф. (21 – 22 листопада 1996 р.). – Івано-Франківськ: Плай, 1997. – С. 173.

25. Українська дитина без школи і науки // Діло. – 1922. – 12 жовт. – С. 1.

26. Українська школа // Діло. – 1925. – 1 лип. – С. 1.

27. ЦДІА України у Львові, ф. 179, оп 2, спр. 15, арк. 26 – 27.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2012